

2. Закон України «Про освіту» (2017 р.) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 12.11.2021).
3. Каплінський В. В. Навчальний посібник для вчителів: 100 складних ситуацій на уроках та позауроками. Вінниця. 2015. 79 с.
4. Максименк Д. Гра-ключ до душі дитини: гармонізація відносин дитини з навколишнім світом. Київ, 2019. 238 с.
5. Сухомлинський В.О. Розмови з молодим директором. Вибрані твори: в 5-ти т. К.: Радянська школа, 1977. Т. 4. С. 393 – 622.

АНАЛІЗ ФЕНОМЕНІВ ТВОРЧОСТІ ТА КРЕАТИВНОСТІ В ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЯХ ТА КОНЦЕПЦІЯХ

Яцюрик А. О.

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука»

м. Рівне, Україна

У психологічній науці в плані вивчення особистості існує велика кількість теоретичних і експериментальних підходів. Це породжується, по-перше, різними проблемами, які порушуються сучасними психологічними школами; по-друге, суперечливістю і складністю досліджуваного феномену. У результаті дефініції «творчість» і, особливо, – «креативність» мають неоднозначний характер та досить багат тлумачень. Тому, передусім, слід розглянути сутність цих понять, а також суміжних з ними феноменів (таких як творча діяльність, творчий потенціал особистості), які допоможуть окреслити сучасний стан проблеми, що вивчається, тенденції її розвитку тощо, та розмежувати зміст понять, які в психологічній літературі част змішуються та вживаються як синоніми, що не додає чіткості у визначенні вказаних термінів, а, навпаки, призводить до їх плутанини та ускладнення в розумінні їхнього смислу.

Аналізуючи основні відмінності між творчістю та креативністю, Л.Б. Єрмолаєва– Томіна виділяє наступні:

– Творчість– процес, який може включатися у всі види діяльності і, разом з тим, бути відсутнім у діяльності, що передбачає таке включення. Це стосується до всіх професій творчого типу.

– Креативність – це особистісна якість, що базується на розвиткові вищих психічних функцій, тоді як здатність до творчості як

автоматизована навичка має бути включеною в усі види діяльності, поведінки, спілкування, взаємодії з оточуючим середовищем тощо.

Творчі потенції закладені в мозку кожної людини, оскільки мозок є тим органом, в якому зароджується творчість сама по собі.

Спонтанний прояв творчих здібностей спостерігається у досить обмеженої кількості людей (не більше ніж у 5-7% від усієї популяції).

За своєю суттю креативність – це якість, що формується в результаті впливу соціального середовища, вимог, що ставлять передо людством, і це великою мірою сприяє організації інформаційного потоку та визначає цільову спрямованість усіх видів діяльності, починаючи з навчальної. Творчий процес передбачає активну роботу свідомості, зокрема несвідомог та підсвідомого. У підсвідомості людини для творчості існують найбільш сприятливі умови за рахунок врівноваження за силою та значущістю всіх об'єктів і подій, які сприймає людина, зміщення часових інтервалів, тобт процесів, які не можуть відбуватися на рівні свідомості індивіда. Тому творче розв'язання проблем, відкриття закономірностей, народження замислу найчастіше здійснюється на підсвідомому рівні. Результат такої роботи відображаються у свідомості раптово, у вигляді готового рішення, осяяння, інсайту тощо. Процес розвитку креативності супроводжується злиттям свідомості і підсвідомості у деяку нову форму – надсвідомість. Надсвідомість інтегрує в собі найбільш узагальнені механізми реалізації творчого процесу в дещо згорнутому вигляді, коли в самому акті сприйняття відбувається трансформація об'єкта в художній образ, відкриття закономірностей розв'язання проблеми тощо.

Процес творчої діяльності вміщує в себе три основні фази – підготовчу, пошукову та виконавчу. Перша фаза пов'язана з контактом індивіда із соціальним середовищем, що спонукає людину до формулювання проблем, питань та ідей. Друга фаза має зв'язок з мисленневою діяльністю та пошуком способу розв'язання поставленої проблеми, теми, ситуації та ін. Третя фаза – з втіленням знайденого рішення в конкретному творчому продукті. Креативність відображується в успішному здійсненні всіх трьох фаз творчої діяльності – умінні самостійно формулювати та розв'язувати проблеми, знаходити рішення та творчо втілювати їх у так званому інноваційному продукті.

Творчість, як правило, виявляється лише в певному виді діяльності, зокрема науковій, організаторській, конструктивно-технічній, художній та ін. Це пояснюється, передусім, тим, що оволодіння людиною творчими навичками в певній професійній сфері ще не означає, що ці навички можна також перенести на інші види діяльності [5, с. 65-74].

Якщо креативність розглядається як перетворення і розширення концептуальних просторів мислення і діяльності суб'єкта (за термінологією Г.П. Щедровицького – «простору миследіяльності»

[13, с. 20]), т творчість сприймається як виникнення нових можливостей для культури.

Деякі вчені пропонують свої визначення творчості, що акцентують увагу читача на процесуальному аспекті цієї діяльності. Зокрема В.М. Бехтерев визначає творчість як творення чогось нового в ситуації, коли проблема– подразник викликає винайдення так званої домінанти, навкол якої концентруються необхідні для розв'язання цієї проблеми суб'єктивні статистики, що потребують обов'язкового звернення до свого минулог досвіду [2, с. 76]. К. Роджерс розуміє під творчим процесом створення (за допомогою певної дії) нового продукту. Суб'єкт орієнтується, з одного боку, на унікальність індивіда, а, з іншого, – на зумовлене оточуючим простором, подіями, людьми і обставинами суспільне життя [8, с. 41].

Зарубіжні вчені виділяють дві групи підходів до визначення сутності творчості:

- підходи, зорієнтовані на пошук нових для людини джерел, смислів тощо;

- підходи, зорієнтовані на процес творчої діяльності.

До першої групи можем віднести:

1. Психоаналітичний підхід. Прихильники цього підходу стверджують, що творчість є результатом внутрішньоособистісних конфліктів. Творчий процес за своєю суттю являє собою екстерналізацію продуктів уяви за допомогою взаємодії як «примітивних», так і більш «досконалих» типів мислення. В межах даного підходу слід виокремити психоаналітичні теорії Е. Кріса та Л. Кубі. Е. Кріс вважає, що творчість складається з фази натхнення і фази доопрацювання; вчений припускає, що для творчості характерною рисою є тимчасова відмова від логічного, раціонального мислення. Лише у другій фазі має місце «сувора логічна оцінка ідей». Л. Кубі також вважає сферу «передсвідомого» основним джерелом творчої думки.

2. Гуманістичний підхід. Його представники вважають, що творчість виникає, коли у індивіда відсутніми є внутрішньоособистісні конфлікти. Творчий процес, таким чином, виявляється реалізацією природного творчого потенціалу, але лише за умов усунення людиною власне внутрішніх бар'єрів і зовнішніх перешкод. Як показують дослідження вчених, що належать до гуманістичної психології (А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс та інші), потреба в самовираженні виявляється базовою потребою людини.

3. Психометричний підхід, представники якого допускають, що природний творчий потенціал індивіда визначений генетичн і може вимірюватися стандартними тестами. Творчий процес являє собою взаємодію двох протилежних типів мислення: дивергентного і

конвергентного. В межах даного підходу найбільш відомою є теорія Дж. Гілфорда.

До другої групи підходів ми відносимо: перцептивний підхід, асоціативний підхід, гештальт-підхід, покроковий підхід, змішаний підхід тощо. Із так званих «перцептивних теорій», які належать до даного підходу, можна виокремити теорію Е.Д. Шехтеля, який вважає, що мотивація до творчості виникає з огляду на потребу людини брати участь у спілкуванні із зовнішнім світом. Творчість є результатом «перцептивної відкритості», яка дозволяє сприймати об'єкт з різних сторін, в різних його світобаченнях і перспективах [18]. У межах інтегрованого підходу до так званих змішаних теорій відноситься теорія Х. Грубера, який вважає, що творче завершення – результат свідомої цілеспрямованої дії, а підсвідомі процеси ніяким чином не відіграють вирішальної ролі. Сам процес відкриття не зводиться до становлення однієї-єдиної асоціації (як вважає, зокрема, С. Меднік та інші прихильники асоціативної теорії творчості), він є значн тривалішим та поступовим.

В описаних нами психологічних і філософських напрямках розвитку наукової думки творчості розглядається в парадигмі діяльності за певних умов виконання останньої як спосіб розв'язання окремої проблеми. На наступному ж історичному етапі розвитку психологічної науки погляди на творчість дещо змінюються. Вчені її аналізують, як правило, в парадигмі наукового опису через наслідки здійсненої діяльності (творчість як екстеріоризація суб'єктом виконаних дій). Так, З. Фрейд [12] вважає, що творчість є одним із способів порятунку індивіда від сексуальної енергії. У цьому випадку відбувається процес сублімації шляхом так званого катарсису. Узагальнюючи розвиток феноменології креативності на даних етапах розвитку психологічної думки, М.Г. Ярошевський зазначає, що в багатьох концепціях, незважаючи на їхні відмінності, є загальне наукове тлумачення появи так званих «психічних продуктів», що не мають місця «в нутрому досвіді індивіда». Тобто, творчість є певним способом виникнення дещо нового. Всі розглянуті нами концепції, крім психоаналізу, пов'язують визначення креативності з характером мислення (діяльності) індивіда, опосередкованого психологічними новоутвореннями, в результаті яких з'являються нові оригінальні цінності в різноманітних галузях людської діяльності: науці, мистецтві, техніці тощо. У свою чергу, З. Фрейд [12] робить акцент на певному мотиваційному компонентові свідомості як ймовірнісної детермінанти креативності. У З. Фрейда таким мотиваційним «вектором» є «сексуальний потяг». Представники гуманістичної психології за такий мотиваційний «вектор» приймають самоактуалізовану свідомість особистості –«homo», творця тощо.

Отже, творчість за своєю природою є системною науковою категорією, до аналізу якої в психологічних дослідженнях застосовується системний підхід, так званий принципом триаспектності, представлений, зокрема, предметним, соціальним та особистісним аспектами тощо.

Література:

1. Адамар Ж. Исследование психологии процесса изобретения в области математики / Ж. Адамар.– М.: Педагогика, 1970. – С. 67.
2. Бехтерев В. М. Общие основы рефлексологии человека / В.М. Бехтерев.-Л., 1926. – С. 76.
3. Кульчицкая Е.И. Сирень одарённости в саду творчества: [монография] / Е.И. Кульчицкая, В.А. Моляко. – Житомир: Вид-в ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – 316 с.
4. Пономарёв Я. А Психология творчества: общая, дифференциальная, прикладная / Я. А. Пономарёв, И.Н. Семёнов, С.Ю. Степанов и др. / [отв. ред. Я. А. Пономарёв]. – М.: Наука, 1990. – 222 с.
5. Роджерс, К. Взгляд на психотерапию, становление человека / Карл Роджерс, – М., 1994. – С.41
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: в 2-х т. / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – Т. 1. -485 с. – (Тр. д. чл. и чл.-кор. АПН СССР).
7. Степанов О.М. Психологічна енциклопедія / О.М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 422 с. – (Библиотека практической психологии).
8. Стратегії творчої діяльності: школа В.О. Моляко/ за заг. ред. В.О. Моляко.– К.: Освіта України, 2008. -702 с.
9. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному / З. Фрейд. –М.: Университетская книга АСТ, 1997. – 156 с.
10. Щедровицкий Г.П. Коммуникация, деятельность, рефлексия: [Текст]/ Г.П. Щедровицкий // Исследование речемыслительной деятельности. – Алма-Ата, 1974. – С. 19-28.